

УДК 32.001 (470+571)

О.В. СКРЕБЕЦЬ

«НАПІВПЕРИФЕРІЙНА» ІМПЕРІЯ РОСІЯ

Скребець О.В. – кандидат політичних наук, докторант кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Розглядається досвід інтерпретації російськими дослідниками особливостей розвитку Росії як периферійної (напівпериферійної) держави світової капіталістичної системи, «напівпериферійної імперії».

Ключові слова: імперія, імперська ідея, світ-системний аналіз, сучасні концепції неомарксизму.

Рассматривается опыт интерпретации российскими исследователями особенностей развития России как периферийного (полупериферийного) государства мировой капиталистической системы, «полупериферийной империи».

Ключевые слова: империя, имперская идея, мир-системный анализ, современные концепции неомарксизма.

Experience of interpretation by the Russian researchers of features of development of Russia as the peripheral (semiperipheral) state of the world capitalist system, «semi-peripheral empire» is analyzed.

Key words: empire, imperial idea, world-system analysis, modern neomarxist's concepts.

© О.В. Скребець, 2012

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. політичні еліти посткомуністичного простору опинилися перед необхідністю переоцінки значення зовнішніх економічних чинників для політичного розвитку нових незалежних держав і всього сучасного світу. Росія й Україна змушені вибрати способи подальшої участі в регіональних утвореннях, які повинні змінити їх роль у глобальному вимірюванні в даний історичний момент часу. Одним з необхідних елементів ефективної міждержавної політики було визнання використання новітніх технологій, заснованих на встановлених західними ученими закономірностях розвитку світової економіки, в умовах жорсткої конкуренції політичних і економічних акторів. Не випадково пошуки напрямів трансформації й ефективних способів інтеграції постсоціалістичного світу в світову гео економічну систему актуалізували неомарксистські аналітичні концепції. Як стверджує Л. Фішман, всі сучасні російські дискурси врешті-решт розрізняються залежно від того, як вони підходять до питання про зміну світосистеми [1, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У російській політичній науці роботи представників сучасного неомарксизму досліджують Б.Кагарлицький, С.Кортунов, В.Лапкін, В.Пантін, Ю.Півоваров, А.Фурсов і ін. У вітчизняній політології роботи І. Валлерстайна, А.Г. Франка, С.Аміна та інших ідеологів і прихильників неомарксизму залишаються малодослідженими.

Мета дослідження. Аналіз досвіду інтерпретації російськими дослідниками особливостей розвитку Росії як периферійної (напівпериферійної) держави світової капіталістичної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині ХХ ст. в політичних дослідженнях був поширений світ-системний підхід, засновником якого вважається Ф. Бродель. Представник сучасного неомарксизму відомий американський учений-економіст І. Валлерстайн розвиває світ-системний аналіз у концепції «просторово-часових

реальностей». Він ділить світ-систему (систему, що є світом, яка може бути, і фактично завжди була менше, ніж у весь світ) на дві групи: світ-імперії та світ-економіки [2, с. 211]. В історії людства, на його переконання, існувало досить багато світ-імперій – полікультурних політичних утворень з сильним бюрократичним апаратом в якості ядра. Імперська проблематика взагалі активно використовується в сучасних концепціях неомарксизму, які вивчають глобальний світ як систему експансії, що склалася, структурно розчленовану на центр, периферію та напівпериферію. І. Валлерстайн і його послідовники детально аналізують процес формування системи світових центрів політичної й економічної потужності.

Світ-системна теорія пояснює критерії та ступінь нерівності між західними та незахідними державами і суспільствами відповідно до законів накопичення, концентрації та централізації капіталу. Центр, згідно з концепцією Валлерстайна, є сукупністю західних країн, в яких одна з них (або їх група) здатна якийсь час домінувати в світовій економіці. Центр світ-системи є цілісним по відношенню до периферії та напівпериферії; у перспективі здатним до розширення, але все одно має достатньо обмежені масштаби. Ключовим елементом цієї еволюційної теорії є значення центрів світ-системи як суб'єктів глобального контролю над ресурсами різних суспільств [3, с. 49-51].

Центр виділяється вищим рівнем організації, забезпеченим рівноважним господарсько-економічним механізмом і високим рівнем технологій та інфраструктури. Він характеризується збалансованою і самодостатньою складністю. До цього першого типу держав ядра, де відбулися промислові революції, І. Валлерстайн відносить Великобританію, Нідерланди, Францію та країни Північно-західної Європи. До другого типу – напівпериферії – відносяться країни півдня Європи, розташовані на узбережжі Середземного моря, які відстоюють свою міжнародно-політичну потужність, проте в ході

історії схильні до руйнування під впливом економічних чинників і переходу в розряд периферійних країн. До країн периферії належать частково азіатські й африканські території, включені в світову економіку колоніальними процесами [3].

Закони функціонування та динаміки центру і периферії є визначальним чинником розвитку конкретних держав. Як констатує І. Валлерстайн, ліберальна ідея «середнього шляху» лягла в основу геокультури сучасної світової системи. Вона визначає політичні структури провідних держав, що створили модель, до втілення якої слідувало та сліди прагнути іншим державам. Валлерстайн вважає, що в найбільшій мірі очевидна дія лібералізму на консерватизм і радикалізм: ці два рухи, що колись були ідеологічними альтернативами ліберальному шляху, виявилися зведеними до рівня варіантів лібералізму, цілком уподібнилися йому (принаймні, в період з 1848 по 1968 рік) [4, с. 199-200]. Російські дослідники-прихильники новітніх версій російської імперської ідеї, в її ліворадикальних, неоевразійських варіантах, часто цитують роботи С.Аміна, єгипетського неомарксиста, який значення глобалізації також бачить у пошуках нових методів розповсюдження ліберальної ідеології [5].

І. Валлерстайн стверджує існування в світовій системі впродовж п'ятисот років напруженості між тими, хто прагне захистити інтереси капіталістичної страсти за допомогою забезпечення налагодженого функціонування світової економіки, де держава-гегемон, але не імперія гарантувала б політичну підтримку, та тими, хто хоче перетворити світову систему на глобальну імперію. У сучасній історії світової системи він відзначає три великі спроби добитись такого перетворення: Карл V і Фердинанд II у XVI ст., Наполеон на початку XIX ст. і Гітлер у середині XX ст. Провал цих проектів він пов'язує з їх зіткненням з опозицією, організованою державами, які згодом ставали гегемонами – Сполучені Провінції, Сполучене Королівство та Сполучені Штати [6].

Таким чином, згідно з концепцією І. Валлерстайна, практично завжди відстаючі країни (як Росія), які прагнуть відтворити досягнення розвинених, приречені на відставання. На його думку, держави світової напівпериферії знаходяться в найскрутнішому становищі: у них «виробничі процеси ядра та периферії поділені приблизно порівну. Вони виявилися між двома вогнями: з одного боку на них тиснуть країни ядра, з іншого – вони самі чинять тиск на країни периферії. Головна турбота країн напівпериферії – не скотитися в периферію, але набагато краще для них було б наблизитися до ядра, і вони роблять для цього все можливе. Обидва завдання не прості, і обидва вимагають серйозного втручання держави...» [2, с. 96].

Напівпериферійний характер Російської імперії відзначали багато зарубіжних авторів. Одним з перших зафіксував це становище Росії Ф. Бродель: «Світ-економіка, побудована в Європі, не розповсюджувалася на весь тісний континент. За межею Польщі довгий час залишалася осторонь Московська держава» [7, с. 453]. З другого боку, як він відзначав, «Московська держава ніколи не була

абсолютно закритою для європейського світу-економіки, навіть до 1555 р., до завоювання росіянами Нарви, невеликої естонської гавані на Балтиці, або до 1553 р., дати першого облаштування англійців в Архангельську» [7, с. 454-455].

Сучасний німецький дослідник М. Ауст вважає, що в історію імперій слід інтегрувати розроблену І.Валлерстайном концепцію сучасної світової системи, яка є ефективним інструментом для вивчення економіки та торгівлі у світовому масштабі [8, с. 600]. У Німеччині, як він стверджує, вже існує традиція вивчення соціально-економічної історії Росії в імперському контексті. Г.-Г. Нольте, наприклад, використовуючи як аналітичну модель для осмислення російської історії концепцію Валлерстайна, приходять до висновку, що Російська імперія була напівпериферією світової системи.

На його переконання, віднесення Росії по економічному критерію до напівпериферії не суперечить тому, що згідно з військовими і політичними критеріями вона може претендувати на статус великої, а в певні періоди – і світової держави. Вказане напівпериферійне положення лише демонструє, як імперські намагання уряду позначилися на господарському житті країни, наскільки економіка Росії була орієнтована на потреби держави, що виступала як велика військова та політична держава [8, с. 602].

Багато російських дослідників відзначають, що в гео економічному плані Росія займала та продовжує займати специфічне положення, формуючи власний гео економічний простір і одночасно будучи доповненням західноєвропейської світ-економіки [9, с. 25]. З світ-системного аналізу російські автори переймають уявлення про парадоксальну роль напівпериферійних світ-імперій, що одночасно виконують роль помічника центру та його опонента, що періодично претендують на його місце. В рамках дещо модифікованого світ-системного підходу, як відзначають В.Пантін і В.Лапкін, виникла тенденція описувати політичний розвиток Росії як унікальне та багато в чому протистояче розвитку західної капіталістичної світ-системи. Йдеться про роботи А.Фурсова і Ю.Півоварова, в яких була сформульована концепція «Російської Системи» [10]. Автори подібних концепцій роблять спробу продемонструвати своєрідність формування російської політичної системи, відповідної об'єктивним економічним чинникам глобалізації.

Російські дослідники В. Лапкін і В. Пантін розвивають концепцію «протицентру», в якій аналізують процеси модернізації, характерні для найбільших і виконуючих провідну роль у міжнародній політиці держав – світових центрів політичної й економічної сили. Спираючись на історичний аналіз, автори концепції доводять, що для всієї епохи модерну, незважаючи на зміну конкретних політич. характерна ситуація, коли державі, що є світовим політичним і економічним лідером («центрлідером»), протистоить могутня військова держава-імперія, що знаходиться в стані незавершеної (і, як правило, вельми неорганічної) модернізації – «протицентр» [11, с. 229].

В. Лапкін і В. Пантін виявляють характерні закономірності, властиві кожному із цих двох полярних типів модернізації. Згідно з їхньою концепцією, «центр-лідер» і «протицентр» є історично визначеними та чітко локалізованими фазами політичного розвитку. Автори концепції погоджуються з обґрунтованістю виділення англо-американського типу модернізації, який зв'язаний із створенням «рецесивного ореолу колоніальних імперій», що одержав свого часу відображення в концептах імперіалізму та неоімперіалізму. Пояснюючи провали спроб нав'язування єдиного, універсального способу модернізації, що витікають від цього домінуючого «центру», найрадикальніші деформації нових політичних інститутів і процесів вони вважають характерними політичним системам великих континентальних держав-імперій, що мають значні адміністративні, людські та природні ресурси. Модернізаційні процеси в таких політичних системах – «протицентрах» – сприяють оновленню властивої їм системи мобілізації цих ресурсів, пристосуванню процесів інституційної трансформації та самого процесу модернізації до цілей власного збереження, оновлення та підготовки нового витка експансії, а також спробам затвердити себе як нового світового лідера.

Чинником, що визначає протистояння «центр-лідер»–«протицентр», на переконання В. Лапкіна та В.Пантіна, є тимчасове об'єднання навколо «протицентру» частини держав периферії, що відстали в розвитку, яке звільняє «центр» від необхідності витрачати власні ресурси на їх підтримку. Крім того, витікаючи від «протицентру» загрози інтересам і позиціям «центр-лідера» примушують останній мобілізувати свої ресурси та виробляти ефективніші механізми політичного й економічного розвитку для вживання та переходу на новий рівень. Зупиняючись на генезисі та природі континентальних «протицентрів», автори концепції відносять до них Францію, Німеччину, Росію (СРСР) і Китай (потенційний, майже зрілий «протицентр»). В якості відмінних рис континентального типу модернізаційної трансформації вони називають: неорганічний, проблемний, затяжний перехід до модерну; стійкі тенденції придушення процесів внутрішньої політичної диференціації; втручання неліберальної держави в економіку; заснування системи мобілізації ресурсів на принципах більш-менш вираженого континентального ізоляціонізму й індустріалізації «зверху».

Характерною таким системам, на їх переконання, є еволюційна доля як ланцюг руйнівних катастроф, періодів граничного напруження сил імперії, що стимулює часткові структурно-функціональні елементи модерну та подальшого краху, що настає в результаті перенапруження мобілізаційних структур імперського типу. Континентальний тип модернізації, слідом за спробами радикального руйнування традицій і затвердження нових цінностей та норм, забезпечує неминуче настання періоду реакції, коли суспільство «опам'ятовується» і намагається поєднати елементи традиційності з елементами сучасності.

Проте таке поєднання, що не є органічним, че-

рез деякий час знов приводить до дестабілізації, і в результаті спостерігаються зігзаги політичного розвитку, що приводять до ціннісних і політичних розколів, стрибкоподібного характеру модернізації. У результаті кожен «протицентр» проходить два найяскравіше виражені періоди революційних трансформацій: протягом першого народжується «оновлена імперія», а впродовж другого відбувається злам цієї імперії в безнадійній спробі її повторного оновлення перед лицем виклику сучасності, які визначаються, перш за все, властивостями самих цих систем.

Російські стратегічні проекти автори концепції «протицентру» вважають відповіддю на прояви реальної політики лідерів світового політичного розвитку, які демонструють досучасну імперську спадщину, імперський синдром. Аналізуючи за цим сценарієм еволюцію російської політичної системи, автори виділяють чотири хвилі її модернізації: першу, що охопила приблизно 1881-1917 рр.; другу, що продовжувалася впродовж 1917-1953 рр.; третю хвилю (1953-1989), яка супроводжувалася тривалим розмиванням як політичного режиму та тісно пов'язаної з ним ідеології, так і поступовим вичерпанням ресурсів для екстенсивного розвитку світової експансії. З 1989 р., як свідчать автори, почалася четверта хвиля, характер якої матиме багато в чому вирішальне значення для всього подальшого розвитку Росії. В рамках вищевикладеної логіки, для Росії, яка в даний час переживає четверту хвилю, що завершує найважливіший період інтенсивної політичної модернізації, найближчими роками (приблизно до 2025 р.) автори концепції прогнозують значні ризики різкого спрощення політичної системи та небезпеки тупикового розвитку. Дія загальносвітових хвиль політичного розвитку на Росію, згідно з концепцією Лапкіна-Пантіна, виявляється у вигляді циклів реформ-контрреформ, що виконують роль «вимушених» коливань, які ініціюються «зовнішньою силою», «обурюючим зовнішнім чинником». Ці цикли реформ-контрреформ зумовлені хвилями політичного посилення або ослаблення провідних держав Заходу, коли зміцнення та консолідація співтовариства західних держав, їх тиск на Російську державу спричиняють за собою поворот до відносно ліберальних політичних реформ у Росії, і, навпаки, зростання суперечностей між провідними світовими державами, дискредитація ліберально-демократичної моделі політичного устрою, спричиняє за собою ослаблення тиску на Російську державу, внаслідок чого зростають можливості антиліберальних політичних сил для проведення чергових контрреформ. Накладення «зовнішніх обурюючих коливань» і «власних коливань», відповідно, визначило складний, болісний і нестійкий характер розвитку російської політичної системи після 1981 р., велику кількість переломних критичних крапок, будь то 1985, 1989, 1993, 1998, 1999 рр. Воно пояснює зіткнення різних тенденцій і різних варіантів її еволюції, що з'являлися в ці періоди, і, на думку авторів концепції, показує, що подальший розвиток політичної системи Росії буде таким же складним, багатим критич-

ними крапками аж до середини 2020-х рр. [11].

Концепція «протицентру», запропонована В.Лапкіним і В.Пантінім, затверджує неможливість уникнути періодів імперіалізації для Росії як її представника, що втілюють собою своєрідний допоміжний механізм звільнення світової капіталістичної системи від несучасних імперських пережитків, що заважають її розвитку. Займаючи в системі світових центрів особливе, специфічне положення, вона традиційно сприяє, часто не підозрюючи про це та переслідуючи свої власні приватні політичні інтереси, розвитку системи світових центрів, її модернізації й оновленню. При цьому для самої Росії втручання в європейські або азіатські справи найчастіше обертається важкими, часом руйнівними наслідками, а подальші спроби розширити й укріпити імперію в результаті приводять Росію до зіткнення з іншими світовими центрами і, врешті-решт, – до зубожіння ресурсів власної потужності та до кризи [9, с. 24]. Автори підводять до висновку про приреченість континентальної імперської моделі політичного розвитку Російської держави та високої вірогідності подальшої появи безлічі версій новітньої російської імперської ідеї, а також їх популярності на ринку політичних ідей сучасної РФ протягом найближчих десятиліть.

Прихильники парадигми світоцілісності в рамках школи світ-системного аналізу вивчають окремі держави та світ в цілому як взаємодіючі системи, що складаються історично. Початковою тезою світ-системного аналізу є регіональний, масштабний характер практично будь-яких змін, що відбуваються в державах, оточених, як правило, стійкими соціально-економічними та міжнародно-політичними взаємостосунками; територіальними комплексами. Проблема, на якій акцентують увагу в напівпериферійних суспільствах дослідження в парадигмі світоцілісності, звучить як «захист вітчизняного виробника, але не вітчизняної відсталості».

Світ-системний метод, що пояснює закономірності встановлення стійких взаємозв'язків між національними та регіональними суб'єктами світової системи в нових незалежних державах розглядається як ефективний інструмент прогнозування рівня соціальної напруженості та політичних конфліктів у процесі системної трансформації. Констатуючи взаємозалежність між глобалізацією й економічними перетвореннями початку ХХІ ст., світ-системні концепції, на переконання російських дослідників, дозволяють оцінити співвідношення шансів і загроз для всього простору СНД, а також стати основою розробки альтернативних сценаріїв розвитку світ-системи та переходу від стабілізації до стабільності, перш за все, для Росії й України, що знаходяться в пошуку ефективних форм позиціонування на міжнародній арені та вдосконалення механізмів взаємодії між собою й іншими партнерами.

У капіталістичній світ-системі гроші проголошуються самоціллю; у світ-імперіях, згідно з цією неомарксистською теорією, напрямом розвитку є збільшення політичної потужності та дії, а також

включення великих територій у свій склад. Крах інтеграційних устремлінь імперського характеру в Росії зв'язується багатьма російськими дослідниками з процесами, що відбуваються в світовій економіці.

Наступною концепцією в рамках російської імперської ідеї, в основу якої покладена світ-системна теорія, є «Периферійна імперія» Б. Кагарлицького, який пояснює історію Росії через призму економічної необхідності загальносвітової системи, що змінюється впродовж історії [12]. Згідно з концепцією «Периферійної імперії», капітал завжди прагне до централізації. Головною функцією країн центру є забезпечення накопичення капіталу у світовому масштабі. Таких центрів накопичення, відповідно, не може бути дуже багато, інакше замість того, щоб концентруватися, капітал розпилюватиметься. Змагання між світовими центрами накопичення зумовлює суперечності в світовій політиці [12, с. 28].

Згідно з законами перерозподілу ресурсів, на переконання Кагарлицького, периферія обслуговує накопичення капіталу в центрі, та кожен раз, коли вживаються заходи, щоб стимулювати приплив іноземних інвестицій, одночасно створюються гарантії для вивезення капіталів, і в результаті будь-які заходи по залученню капіталу, одночасно полегшують і стимулюють його втечу. Як пояснює автор, успіху в економічному розвитку досягають лише ті країни, які створюють власні внутрішні механізми накопичення, здатні, в тій чи іншій мірі, бути автономними або незалежними від світових центрів (ті, які С. Амін назвав словом *de-linking*, тобто відключення, розрив). Тому найважливіше значення для країн периферії має державний сектор, при якому ресурси не вивозяться, а накопичуються всередині країни (як це було в Радянському Союзі). Проте, як вважає автор, така політика ізоляції має свої межі [12, с. 29].

«Напівпериферією» Б. Кагарлицький називає країни периферії, які, з одного боку, по рівню розвитку не належать до центру, але політично мають важливі козири. Вони виступають, як би посередниками, агентами центру по відношенню до периферії. Це дає їм на геополітичному рівні певну перевагу та забезпечує вищий рівень життя [13, с. 27]. Тільки Японія і, можливо, Корея, як він пише, є унікальними випадками, коли напівпериферійні країни стали частиною центру. Більше це нікому та ніколи не вдавалося [13, с. 28]. В даний час країни периферії, як вважає Кагарлицький, вимушені конкурувати між собою по відношенню до фінансового центру, щоб привернути інвестиції, та прагнути створити якомога вигідніші умови для розміщення іноземних вкладень. Проте, як він констатує, це ще більше підсилює глобальну тенденцію перерозподілу на користь центру, і тому, в масштабах світової економіки, країни периферії є нетто експортерами капіталу. Периферія в цілому завжди, в кожен даний момент віддає більше, ніж отримує. Успіх небагатьох забезпечується поразкою переважної більшості, що є найважливішим чинником формування світового фінансового ринку [13, с. 29].

Б. Кагарлицький особливості російської історії визначає переважно в рамках світосистемного підходу, що пояснює периферійне положення Росії й її периферійну участь у світовій економіці, міжнародному розподілі праці та торгівлі [12].

На переконання Б. Кагарлицького, Росія повернулася в 1991 р. в світову цивілізацію, в капіталістичну світову систему, та периферійний капіталізм в Росії став частиною глобальної капіталістичної світ-системи. Неолібералізм у цій сучасній світ-системі, на думку Б. Кагарлицького, є відповіддю буржуазії на зростання соціальної сфери та державного сектора, на зростання нових, соціально-орієнтованих інститутів. Соціал-демократія та створені нею інститути допомогли в ХХ ст. стабілізувати капіталізм, проте якщо вони не будуть рішуче ослаблені, є ризик, що їх вихід за рамки відведеної їм ролі, перетворить їх з елементів стабілізації в чинники дестабілізації. Проте, як він стверджує, торжество неолібералізму також може виявитися передвісником нового революційного підйому [13, с. 36].

Незважаючи на неухильний характер понять «центр» і «периферія», властивих світ-системним теоріям, сам І. Валлерстайн стверджує можливість подальшого розвитку людства. Він вважає, що «слабкі – або, принаймні, слабші – можуть поправити (хоча б частково) несприятливе положення, тільки наповнюючи на принципах групової рівності. Для цього їм, ймовірно, доведеться збудити групову свідомість – націоналізм, етнічне самоствердження тощо» [14, с. 126]. Глобалізацію представники сучасного неомарксизму розглядають як черговий етап розвитку світ-системи, відповідний циклічним процесам в економіці (так званім К-хвилям або «довгим хвилям», описаних відомим економістом М. Кондратьєвим). Розуміння детермінованості напрямів динаміки розвитку людства економікою приводить сучасних неомарксистів, а також їхніх російських прихильників, до висновку про сучасний етап як точку біфуркації, а значить – можливості кардинальної зміни напрямів світового розвитку.

Відзначаючи, що в останні десятиліття реальністю для більшості нових незалежних держав став перехід від напівпериферійності до периферійності й явне уповільнення розвитку відповідних національно-господарських відтворювальних комплексів, переорієнтацію відповідних «світ-економік» у напрямі, вигідному центру, російські дослідники приходять до висновку про необхідність формування економічних союзів, які повинні стати гарантією від загрозливих складнощів, що супроводжують процес входження в світовий ринок в умовах глобалізації з правилами гри, спочатку несправедливими для слабших.

Трансформація соціально-економічного устрою сучасного світу спричинила перебудову його політичної системи. Російські дослідники констатують

розмивання державних кордонів і формування наддержавних континентальних і міжконтинентальних об'єднань; відзначають зростання гео економічних і геокультурних чинників у регіональних і глобальних інтеграційних процесах. Метою Росії в першій половині ХХІ ст. проголошується не тільки входження в клуб держав, що ухвалюють рішення глобального значення, або закріплення у внутрішньої оболонки «першого кільця системи» (тобто міжнародного суспільства), але й спроби пробитися ближче до центру, чинячи опір переміщенню в кільце зовнішнє (світову спільноту) (згідно із змістом доповідей Ради із зовнішньої та оборонної політики 1992-2004 рр.) [15, с. 72].

Росія демонструє можливість захищати свою економіку та внутрішній ринок від негативної дії центру сучасної світ-системи й укріплювати власні позиції за рахунок суміжних периферійних країн. Розвиток Росії та визнання цієї держави як «напівпериферії» робить її периферією по відношенню до провідних держав центру, але центром – по відношенню до держав периферії, що є сусідами з нею. Крім того, не варто забувати, що саме периферійні держави Європи колись перетворилися на її найбільші імперії. Використовуючи роботи представників сучасного неомарксизму про способи та форми експлуатації в умовах глобалізації, російські дослідники пропонують шляхи модернізації та форми конкурентно-коопераційних відносин, які дозволять новим незалежним державам не стати «периферією периферій» (згідно з класифікацією С. Аміна).

Автори новітніх версій російської імперської ідеї, спираючись на західні світ-системні теорії та концепти, прагнуть розкрити нові можливості імперії на сучасному етапі глобального розвитку в процесі забезпечення стабільності соціальних процесів. Російські дослідники оцінюють перспективність сумісного функціонування сучасних структур і методів з архаїчними. Досліджуючи природу глобального фінансового капіталізму, російські експерти шукають можливість зміцнення позицій Росії з використанням її наявних ресурсів шляхом збільшення виробничо-інвестиційної частки її зовнішньоекономічних взаємостосунків за допомогою відтворення традиційних коопераційних зв'язків. Одночасно сучасні версії російської імперської ідеї обмежуються можливостями «периферійної імперії», яка характеризується могутнім репресивним апаратом, масою правлячих олігархів, у більшості своїй зубожілим населенням і відсталою економікою. Проте в умовах глобалізаційного процесу, що входить до стадії кризи, російські експерти констатують прагнення капіталу до розвитку в стабільній фінансово-економічній і політичній системі, та бачать історичний шанс для нового, що з'являється, ривка в своєму розвитку, а також реінтеграції пострадянського простору як одного з його етапів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фишман Л.Г. Политические дискурсы постсоветской России: теоретико-методологический анализ: автореферат дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.01 / Л.Г. Фишман. – Екатеринбург, 2007. – 39 с.
2. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение / И. Валлерстайн; пер. с англ. Н. Тюркиной. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2006. – 288 с.
3. Валлерстайн И. Рождение и будущая кончина капиталистической миросистемы: Концептуальная основа сравнительного анализа // Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн; пер. с англ. П.М. Кудюкина. – СПб.: Университетская книга, 2001. – С. 19-62.
4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; пер. с англ. под ред. В.И. Иноземцева. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
5. Самир А. Вирус либерализма: перманентная война и американизация мира / А. Самир; пер. с англ. Ш. Нагиба, С. Кастальского. – М.: Издательство «Европа», 2007. – 168 с.
6. Валлерстайн И. Империя и капиталисты [Электронный ресурс] / И. Валлерстайн; пер. с англ. М. Десятовой, А. Лебедева]. – Режим доступа: http://scepsis.ru/library/print/id_251.html.
7. Бродель Ф. Время мира. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII вв. / Ф. Бродель; пер. с франц. – М.: Прогресс, 1992. – Т. 3. – 680 с.
8. Ауст М. Новая история Российской империи в германской русистике / М. Ауст // Новая имперская история постсоветского пространства: [сб. статей] // под ред. И.В. Герасимова, С.В. Глебова и др. – Казань: «Центр Исследований Национализма и Империи», 2004. – С. 599-608.
9. Лапкин В.В. Россия в Евразийском геоэкономическом и геополитическом пространстве / В.В. Лапкин, В.И. Пантин // Цивилизации. – 2004. – № 6. – С. 7-31.
10. Пивоваров Ю.С. «Русская Система» как попытка понимания русской истории / Ю.С. Пивоваров, А.И. Фурсов // Полис. – 2001. – № 4. – С. 37-48.
11. Лапкин В.В. Волны политической модернизации в логике «противоцентра» / В.В. Лапкин, В.И. Пантин // Мегатренды мирового развития / под ред. М.Ильина, В.Иноземцева. – М.: Экономика, 2001. – С. 202-229.
12. Кагарлицкий Б. Периферийная империя: Россия и миросистема / Б. Кагарлицкий. – М.: Ультра. Культура, 2004. – 528 с.
13. Кагарлицкий Б. Капитализм как миросистема / Б. Кагарлицкий // Материалы к заседанию клуба «Красная площадь» (10 февраля 2006 г.). Тема заседания: «Альтернативные сценарии глобальной революции». – М., 2006. – С. 27-36.
14. Валлерстайн И. Ни патриотизм, ни космополитизм / И. Валлерстайн; пер. с англ. // Логос. – 2006. – № 2 (53). – С. 126-127.
15. Тренин Д. Интеграция и идентичность: Россия как «новый Запад» / Д. Тренин. – М.: Изд-во «Европа», 2006. – 404 с.